

ASMENŲ PARODYMŲ PATIKIMUMO PROBLEMINIAI KLAUSIMAI

Rasa Žibaitė-Neliubšienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: rasa.zibaite@mruni.eu

Straipsnis pateiktas 2016 m. gruodžio 12 d., parengtas spaudai 2017 m. sausio 13 d.
DOI: 10.13165/JUR-16-23-2-09

*„Tikrumas mums neduotas, [...] mes esame klystančios būtybės.
Ir kas dabar laikoma tvirtai nustatytu ar net tikru dalyku,
vėliau gali pasirodyti ne visai teisinga ir reikalinga pataisymo.“*
K. R. Popper

Santrauka. Šiame darbe nagrinėjami tiesiogiai Baudžiamojo proceso kodekse neįtvirtinti, tačiau teismų praktikos suformuluoti papildomi kriterijai tam tikrų liudytojų grupių parodymų patikimumo įvertinimui. Teismų praktikoje išskiriamos šios liudytojų grupės, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo: pirma. Liudytojai, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo dėl jų asmeninių savybių. Antra. Liudytojai, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo dėl jų procesinio statuso. Šių liudytojų parodymų vertinimas neatsiejamas nuo papildomų procedūrų (pavyzdžiui, techninių priemonių naudojimas, akustinių ir (ar) vizualinių kliūčių sudarymas ir kt.), kurių pagalba gaunami patikimesni parodymai. Ne ką mažiau svarbu užtikrinti, kad būtų sudaromos tinkamos galimybės gynybai įgyvendinti savo procesines funkcijas bei siekti, kad nuosprendžių grindimas liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, parodymais lemiama apimtimi būtų kraštutinė priemonė, o ne taisyklė.

Reikšminiai žodžiai. Liudytojas, įrodymų patikimumas, parodymų vertinimas, procesinės garantijos, nuosprendžio pagrindimas.

Įvadas

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne sąvoka „patikimas“ apibrėžiama kaip galimas tikėti, tikras¹. Tai, kas yra tikra, atitinka tikrovę, įvardijama kaip tiesa. Skirtingais istoriniais etapais vyravo skirtingas tiesos suvokimas, atsižvelgiant į tuometę socialinę, politinę situacinę bei, žinoma, filosofines idėjas². Tiesos pažinimo klausimu filosofijoje ilgą laiką vyravo nuomonė, kad materialinė tiesa yra objektyvi, tai ji yra absoliuti tiesa, jei teismo nuosprendis atitinka tikrovę, nustato tikrus faktus. Absoliuti tiesa baudžiamajame procese reiškia, kad teismo išvados apie nusikaltimo įvykį, jį padariusį asmenį atitinka tikrovę. Tai, kas nustatoma teismo nuosprendyje, turi būti absoliučiai tikra³. Tačiau yra ir kitoks požiūris, pažymintis, jog reikia visgi pripažinti santykinį teismo pažįstamos tiesos pobūdį. Santykinumas pasireiškia ne faktų ir reiškinių pažinimo netikslumu, o neišsamiu pažinimo, apibrėžto tyrimo ribomis⁴.

Didesnių diskusijų nekyla, jog baudžiamojo proceso paskirtį⁵ – materialiu požiūriu teisingą nuosprendį – galima įgyvendinti tik teisingai nustatčius faktines tiriamo įvykio aplinkybes⁶, o tai neatsiejama nuo kokybiško įrodinėjimo proceso. Nors įrodinėjimo procesas yra viena plačiausiai nagrinėjamų temų baudžiamajame procese paliečiant įvairius aspektus, tačiau įrodymams keliamų reikalavimų klausimu

- 1 Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-20]. <<http://lkiis.lki.lt/dabartinisjsessionid=CA00FE887B733AC8103E777AF40B747A>>.
- 2 Filosofijos teorijoje išskiriama ne viena teorija, analizavusi tiesos sampratą, jos turinį. Klasikinės, arba kitaip korespondencijos, teorijos atstovai tiesą suvokė kaip tikrovę atitinkantį teiginį. Tiesos kriterijus buvo ne kas kita, kaip teiginio ir fakto atitikimas, pavyzdžiui, T. Akvinietis kalbėdamas apie tiesą teigė, kad „*Veritas est adaequatio rei et intellectus*“ (tiesa yra dalyko ir minties atitikimas). Akivaizdumo teorijos šalininkai tiesa pripažino tai, kas yra akivaizdu, teisingos žinios yra akivaizdžios, elementarios arba logiškai išvedamos iš akivaizdžių žinių. Dar viena filosofinė teorija analizavusi tiesos sampratą – koherencinė teorija, skelbė, jog teisingos žinios yra tik tos, tarp kurių yra vidinė loginė darna ir ryšys. Vienu žymiausių šios teorijos šalininku laikomas G. Leibnizas, bandęs sukurti tikimybinę hipotezių vertinimo teoriją. G. Leibnizui, kaip racionalistui, mokslo dėsniai buvo visiškai tikri, įdomu tai, kad pagrindine savo teorijos taikymo sritimi G. Leibnizas laikė būtent bylų nagrinėjimą teisme – tikimybės terminais turėjo būti vertinami liudytojų parodymai, nes jų patikimumas nevienodas. Plačiau apie tai skaityti NEKRAŠAS, E. Filosofijos įvadas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
- 3 Strogovich M. Избранные труды (Izbrannye trudy). Maskva, 1991, p. 21–22.
- 4 Plačiau apie tai PANOMARIOVAS, A. Tiesos paieškos priemonė – fikcija, baudžiamojo proceso pavyzdžiu. Iš: Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
- 5 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002-04-09, Nr. 37-1341.; Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 1 straipsnyje įvirtinta, kad „baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstama veika padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.“
- 6 BELEVIČIUS, L. Procesinių prievartos priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumo probleminiai aspektai. Iš: Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui), p. 326.

Lietuvoje plačiau aptarta tik įrodymų leistinumų tematika⁷. Įrodymų patikimumas – viena iš mažiausiai nagrinėtų temų Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje. Įrodymų patikimumo turinys, priešingai nei įrodymų leistinumų turinys, nėra aiškiai išskirtas, o jo požymiai tėra pateikiami *per se* atskiruose šaltiniuose. Užsienio šalių baudžiamojo proceso teisės doktrinoje galima rasti nuomonių, jog universalus įrodymų patikimumo nustatymo mechanizmas apskritai yra neįmanomas dėl skirtingų kultūrų, skirtingo teisinio reguliavimo, skirtingo vertybių suvokimo ir t. t. Nepaisant to, jog universalus patikimumo nustatymo mechanizmo buvimą bandoma paneigti anglosaksų teisinėje sistemoje, būtent šioje teisinėje sistemoje jau nuo seno teismai savo precedentais formuoja taisykles, kokie įrodymų šaltinio požymiai gali lemti įrodymų patikimumą ir kokie veiksmai turi būti atlikti, jog nei vienam proceso dalyviui nekiltų pagrįstų abejonių dėl įrodymų kokybės⁸.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – ir BPK) liudytojui, kaip duomenų šaltiniui, pateikia tik vienintelį bendrą reikalavimą, t. y. gebėjimą teisingai suvokti bylai reikšmingas aplinkybes ir galėjimą duoti dėl jų parodymus (BPK 79 str.). Doktrinoje pabrėžiama, jog vertinant įrodymų patikimumą, kai faktinių duomenų šaltinis yra žmogus, svarbu įvertinti jo individualias savybes, nuo kurių priklauso asmens sugebėjimas ne tik teisingai suvokti, bet ir perduoti informaciją, taip pat, ar nėra objektyvių ir subjektyvių veiksnių, trukdančių jam tai padaryti⁹. Nepaisant to, jog įstatyme įtvirtintas tik minėtas ribojimas bei numatyti kai kurie liudijimo imunitetai, teismų praktika ilgainiui suformavo atskirus (netgi tiesiogiai nenumatytus BPK, taigi – papildomus) kriterijus, keliamus tam tikroms idealiųjų duomenų¹⁰ šaltinių grupėms (tiksliau, jų parodymų vertinimui). Taigi šiame straipsnyje, daugiausia remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT) ir Lietuvos teismų praktika, bus paanalizuota būtent teismų praktikos suformuluoti papildomi kriterijai, keliami tam tikroms idealiųjų duomenų šaltinių grupėms.

Visų pirma, bus analizuojami kriterijai, pagal kuriuos turėtų būti nuspręsta, ar duomenų šaltinis (problemos, kylančios dėl duomenų šaltinių asmeninių savybių ar procesinio statuso) yra priskirtinas prie tokių, kurių parodymai patikimumo požiūriu yra vertintini atidžiau, vėliau analizuojamos procesinės procedūros ir procesinės liudytojų ir gynybos teisių garantijos, padedančios stiprinti šių informacijos šaltinių parodymų patikimumą

-
- 7 JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. Teisė. 2010; JUOZAPAVIČIUS, A. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas Lietuvos baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012; BELEVIČIUS, L. Procesinių priemonių teisėtumo ir jų taikymo metu gautų įrodymų leistinumų probleminiai aspektai. *IS: Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo* (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui) ir kt.
- 8 Case T-1/89, Rhône-Poulenc SA and others v Commission [1991] ECR II-867, Case T-3/89 Atochem v Commission [1991] ECR II-1177.
- 9 EMSON, R. N. Evidence. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2006., p. 7–27, 369–373.
- 10 Remiantis atspindžio teorijos pagrindais, nusikalstama veika yra objektyvus procesas, kuris vykdamas aplinkoje lemia jį supančių ir su juo sąveikaujančių daiktų ir (ar) procesų kitimą, t. y. juose atsispindi. Nusikalstamos veikos įvykis gali atsispindėti materialiam (daiktuose) ir (ar) idealiame (būsimų proceso dalyvių sąmonėje) duomenų šaltinyje.

1. Kai kurių liudytojų parodymų patikimumo atidesnio vertinimo prielaidos

Parodymų patikimumas laikytinas procesine vertybe ne dėl paties savaime jo pobūdžio, o dėl jo reikšmės įrodinėjimo sistemoje *conditio sine qua non* (liet. sąlyga, be kurios negalima)¹¹, todėl parodymų, ypač tokių, kuriais grindžiamas apkaltinamasis nuosprendis, patikimumas (kaip ir kiti įrodymams keliami reikalavimai) turi nekelti abejonių.

Kaip jau minėta, vertinant įrodymų patikimumą, kai faktinių duomenų šaltinis yra žmogus (liudytojas, nukentėjęsysis, kaltinamasis ir kt.), svarbu įvertinti jo individualias savybes, nuo kurių priklauso asmens sugebėjimas ne tik teisingai suvokti, bet ir perduoti informaciją (ar asmuo mediciniškai tinkamas¹², pavyzdžiui tinkama rega, klausos, asmens amžius, psichinė būklė ir t. t.), taip pat, ar nėra objektyvių ir subjektyvių veiksnių, trukdančių jam tai padaryti (suinteresuotumas, prastas apšvietimas, greitas objekto judėjimas ir pan.¹³). Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas liudytojui, kaip duomenų šaltiniui, pateikia vienintelį bendrą reikalavimą, nurodydamas, jog asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą ar teismo mediko išvadą negali kokybiškai atlikti šios pareigos, liudytoju būti negali (BPK 79 str.).

Tam tikri įstatyminiai ribojimai, susiję su liudijimu, taip pat numatyti BPK 80 str., BPK 80¹ str. ir BPK 82 str. Šiuose straipsniuose reglamentuotos dvi kategorijos asmenų, kurie turi imunitetus: pirmiausia tai asmenys, kurie negali būti apklausti apie aplinkybes, kurios sudaro jų asmeninę ar profesinę paslaptį, pavyzdžiui, dvasininkai – dėl to, kas jiems buvo patikėta per išpažintį, teisėjas – dėl pasitarimų kambario paslapties ir kt. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiuo atveju BPK riboja ne asmenų, gebančių duoti parodymus, ratą, o numato informacijos, kuri kituose teisės aktuose yra pripažįstama paslaptimi¹⁴, panaudojimo baudžiamajame procese ribojimus. Antroji liudijimo imunitetus turinti grupė tai asmenys, turintys konstitucinę teisę neduoti parodymų prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius¹⁵. Taigi draudimas versti duoti tokius parodymus yra principo *nemo tenetur se ipsum accusare* išraiška¹⁶, kurio pagrindas gali būti išvelgiamas sąžiningo baudžiamąjo proceso (*angl. fair trial*) reikalavime¹⁷.

11 JURKA, R. Liudytojų saugumas kaip priemonė užtikrinant jų parodymų patikimumą. Jurisprudencija. 2005, 75(67), p. 30.

12 *Ibid.*

13 *Ibid.*

14 PANOMARIOVAS, A. Viešai neskelbiama informacija – paslaptis kaip socialinis teisinis reiškinys. Jurisprudencija. 2002, 32(24), p. 83–94; PANOMARIOVAS, A. Viešai neskelbiama informacija (paslaptis). baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

15 Plačiau apie tai JURKA, R. Immunities of the witness and witnessing in the criminal procedure: the problem of identity and relation. Jurisprudencija. 2010, 3(121), p. 269–282.

16 MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius: Registrų centras, 2008, p. 484.

17 *Ibid.* p. 486.

Nepaisant to, jog įstatyme įtvirtinti tik minėti ribojimai, teismų praktika ilgainiui suformavo atskirus (netgi tiesiogiai nenumatytus BPK, taigi – papildomus) kriterijus, keliamus tam tikrų idealiųjų duomenų šaltinių parodymų vertinimui.

Prieš pradėdant juos nagrinėti, būtina pabrėžti, jog proceso dalyvių, turinčių materialiąjį interesą byloje (t. y., ginančių savo arba savo atstovaujamojo proceso dalyvio teises ir teisėtus interesus), parodymai čia nevertinami kaip mažiau patikimi parodymai arba kaip parodymai, kurių patikimumo vertinimui keliamas didesnio atidumo reikalavimas. Štai BPK 28 straipsnyje nurodoma, jog nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos. Taigi šiam asmeniui nusikalstama veika yra asmeninis reikalas, reikalaujantis patirtos moralinės ir emocinės žalos atlyginimo¹⁸. Dėl nukentėjusiojo, kaip suinteresuoto informacijos nešėjo, pažymima, jog jo interesas yra suponuotas to, jog nusikalstama veika jį paveikia asmeniškai ir tiesiogiai¹⁹. Kitas materialiai suinteresuotas proceso dalyvis – įtariamasis (BPK 21 str.). Tai proceso dalyvis, prieš kurį nukreiptas visas tyrimas, o bylos baigtis tiesiogiai lems jo tolesnę teisinę padėtį. Įtariamasis turi konstitucinę teisę tylėti bei galimybę laisvai pasirinkti bei keisti savo gynybos poziciją. BPK jam neformuluoja teisinės pareigos sakyti tiesą, taip pat ir nedraudžia meluoti²⁰. Teigiama, jog šio proceso dalyvio parodymų davimą lemia tam tikri motyvai, pavyzdžiui, viltis, kad pačiam neprisipažinus, jo kaltė liks neįrodyta, ir t. t.²¹ Taip pat paminėtinas ir atstovas pagal įstatymą (BPK 53 str. ir BPK 54 str.). Atstovas pagal įstatymą turi teisę dalyvauti, atliekant proceso veiksmus, kuriuose dalyvauja jo atstovaujamas, ir padėti šiam asmeniui pasinaudoti savo teisėmis²², taigi iš esmės įgyvendina kito asmens procesinį subjektiškumą. Kadangi atstovaujantysis naudojami lygiagretaus dalyvavimo galimybe, dalyvauja kartu su atstovaujama asmeniu²³, manoma, jog jis tampa suinteresuotu, lygiai kaip ir atstovaujamas²⁴, tačiau tuo pat metu jis gali būti apklaustas kaip liudytojas (BPK 54 str. 3d.).

Tačiau šiame straipsnyje siekiama atskleisti tų liudytojų, kurių parodymų patikimumas, pagal doktrinoje išsakytas pozicijas ir besiformuojančią teismų praktiką, reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, parodymų vertinimo mechanizmą, t.

18 MATUZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. Socialinių mokslų studijos. 2012 4(3), p. 1179.

19 DAKAREV, I. S. Dispozitivnost v ugovnom procese. Volgograd, 2005, p. 43.

20 MERKEVIČIUS, R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata, *supra* note 16, p. 680.

21 KAZLAUSKAS, M.; RINKEVIČIUS, J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese: mokymo priemonė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991, p. 37–43.

22 JURKA, R. Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. Vilnius: Registrų centras, 2009, p. 100.

23 KANAPECKAITĖ, J. Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamai (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais (sutrikimais). Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2004, p. 87.

24 JURKA, R. Atstovo kaip liudytojo apklausa. Teisės žinios. 2006, Nr. 2–3, p. 36.

y. asmenų su tam tikrais (psichiniais ar fiziniais) trūkumais / sutrikimais, asmenų, kurių parodymų kokybe abejojama dėl jų amžiaus, asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, ir bendrakaltinamųjų, įskaitant asmenų, atleistų nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39¹ straipsnį, parodymų patikimumo vertimą.

Sąvoka „liudytojas“ straipsnyje yra vartojama plačiau prasme, t. y. asmuo, kuris gali suteikti informacijos apie bylai reikšmingas aplinkybes. Sąvokos vartojimas pasirinktas atsižvelgiant į EŽTT praktiką, susijusią su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtinta teise *“To examine or have examined witnesses against him and to obtain the attendance and examination of witnesses on his behalf under the same conditions as witnesses against him“*. EŽTT praktikoje laikosi autonomiško liudytojo sampratos aiškinimo, nepriklausomai nuo klasifikacijų nacionalinėje teisėje²⁵. Liudytojais gali būti pripažįstami teisiaimieji, nukentėjusieji, ekspertai, tam tikrais atvejais net dokumentai ar kompiuterinės laikmenos²⁶.

BPK 78 straipsnyje pabrėžiama, kad kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. BPK 83 straipsnyje įtvirtinta jo pareiga duoti teisingus parodymus apie tai, kas jam žinoma apie reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes ir atsakomybė pagal BK 235 straipsnį už melagingų parodymų davimą. Taigi šis proceso dalyvis nuo nusikalstamos veikos nėra pats nukentėjęs, jis tiesiog vienokiu ar kitokiu būdu matė, girdėjo ar užfiksavo bylai reikšmingą informaciją, todėl natūralu, jog jo materialinis (ne procesinis²⁷) suinteresuotumas yra mažesnis nei nukentėjusiojo. Priešingai nei nukentėjusysis, liudytojas neturi materialinio teisinio intereso, t. y. bylos rezultatas jo teisinei padėčiai tikėtina įtakos neturės. Tačiau tam tikrais atvejais liudytojas gali turėti savanaudišką, ne teisinį, interesą / naudą, pavyzdžiui gauti atlyginimą, išvengti skolos, turto gražinimo, asmens išlaikymo ar būti paaukštintam pareigose²⁸. Čia taip pat svarbūs ir asmeniniai motyvai: draugystės ryšiai su kuria nors proceso šalimi, baimė, noras keršyti, simpatijos, antipatijos²⁹. Nors teismai vertina šiuos aspektus, siekdami nustatyti parodymų patikimumą, tačiau specialių taisyklių, taikomų „mažiau patikimų“ parodymų vertinimui, kaip bus parodyta vėliau, tam nėra sukurta.

25 Case 1413/05, Damir Sibgatullin v. Russia, Eur. Ct. H. R., (2014).; Case 34209/96 S.N. v. Sweden, Eur. Ct. H. R., (2002).

26 Case 1111/02, Trofimov v. Russia, Eur. Ct. H. R., (2005); Case 41461/02, Vladimir Romanov v. Russia, Eur. Ct. H. R., (2008); Case 20524/92, Doorson v. The Netherlands, Eur. Ct. H. R., (1996); Case 6293/04, Mirilashvili v. Russia, Eur. Ct. H. R., (2008); Case 48898/99, Perna v. Italy, Eur. Ct. H. R., (2001); Case 59506/00, Georgios Papageorgiou v. Greece, Eur. Ct. H. R., (2003).

27 Plačiau apie tai JURKA, R. Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai. Jurisprudencija. 2009, 1(115).

28 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 18 d. senato nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“. Teismų praktika. 2004, Nr. 21.

29 JURKA, R., Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. *supra* note 22, p. 121–124

Deja, nei teismų praktikoje, nei teisės doktrinoje nepavyko rasti vieningo apibrėžimo šioms idealiųjų duomenų šaltinių grupėms (pavyzdžiui, kaip pažeidžiamų proceso dalyvių atveju). Šie asmenys tiesiog įvardijami kaip liudytojai, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo³⁰. Kaip jau minėta, teismų praktika leidžia teigti, jog atidesnio (griežtesnio) vertinimo reikalavimas paprastai siejamas arba su šių šaltinių asmeninėmis savybėmis, arba su jų procesine padėtimi. Europos Žmogaus Teisių Teismas didelį dėmesį skiria minėtų asmenų grupių parodymų vertinimui, ypač plačiai nagrinėjami nepilnamečių asmenų, asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų panaudojimo įrodinėjimo procese klausimai, vis didesnis dėmesys skiriamas ir bendravykdytojų (bendrakinamųjų) parodymų problematikai³¹. Tokia tendencija pastebima ir nacionalinių teismų praktikoje³².

Taigi, nepaisant to, kad įstatyminio imperatyvo atidžiau (griežčiau) tikrinti šių liudytojų parodymus nėra, BPK taip pat nėra preziumuojama, kad šie parodymai yra mažiau patikimi, reikia pabrėžti, jog, laikantis tarptautinių teismų sprendimais ir kasacinio teismo nutartimis formuojamos praktikos, tokių parodymų atidesnis vertinimas kiekvienu atveju atliekamas *ad hoc*. Tokią prielaidą leidžia daryti teismo precedento, kaip privalomo baudžiamojo proceso teisės šaltinio, įsitvirtinimas³³.

-
- 30 Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos: Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: nauji Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai dėl pažeidžiamų asmenų apklausos. Teismų praktika [interaktyvus]. 2014, Nr. 41 [žiūrėta 2016-11-20]. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbuiletieniai/senos/nutartis.aspx?id=35250>; Teisiamajame posėdyje neapklaustų liudytojų (nukentėjusiųjų) parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: nauji Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai. Teismų praktika [interaktyvus]. 2014, Nr. 40 [žiūrėta 2016-11-20]. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbuiletieniai/senos/nutartis.aspx?id=35197>; Liudytojų parodymų panaudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti: bendrininkų parodymų panaudojimo aspektai Teismų praktika [interaktyvus]. 2015, Nr. 42. [žiūrėta 2016-11-20]. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbuiletieniai/senos/nutartis.aspx?id=35253>; Liudytojų (nukentėjusiųjų), kuriems taikomas anonimiškumas, įslaptinimo pagrįstumas ir jų duotų parodymų naudojimas apkaltinamojo nuosprendžio išvadoms pagrįsti. Teismų praktika. 2007, Nr. 27.
- 31 Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų santraukos, *supra* note 30.
- 32 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-942/2015; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-290/2013; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-423/2014.
- 33 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2001 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2007-10-27, Nr. 111-4549; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1292.

2. Duomenų šaltinių „kokybės“ aspektai

Pirmasis etapas, nuo kurio pradedamas liudytojų, kurių parodymų patikimumas galimai reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymų vertinimas yra įsitikinimas informacijos šaltinio kokybe, t. y. tuo, jog asmens asmeninės savybės ar procesinė jo padėtis netrukdo (nedaro įtakos) jo patikimų parodymų davimui. Lietuvos teismų praktika³⁴ leidžia teigti, kad vieni dažniausiai kylančių patikimumo įvertinimo klausimų, susijusių su informacijos šaltinio kokybe, yra asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų, mažamečių arba nepilnamečių, taip pat senyvo amžiaus asmenų duotų parodymų, asmenų su fiziniiais ir (ar) psichiniais trūkumais duotų parodymų ir bendrakaltinamųjų, įskaitant asmenų, atleistų nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 39¹ str.), parodymų patikimumo įvertinimas.

Taigi, viena iš grupių liudytojų, kurių patikimumas reikalauja griežtesnio (atidesnio) įvertinimo, yra asmenys, turintys tam tikras asmenines savybes, skiriančias juos nuo kitų liudytojų. Šiai liudytojų, kurių patikimumas reikalauja griežtesnio (atidesnio) įvertinimo, grupei priskirtini asmenys su tam tikrais (psichiniais ir (ar) fiziniiais) trūkumais / ligomis ir asmenys, kurių parodymų kokybe abejojama dėl jų amžiaus.

Asmenys su tam tikrais (psichiniais ir (ar) fiziniiais) trūkumais / ligomis. BPK XXIX skyriuje įtvirtintas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, atskirose BPK normose, pavyzdžiui BPK 51 straipsnio 1–2 dalys, BPK 312 straipsnio 6–7 dalys, BPK 368 straipsnio 3 dalis, įtvirtintos papildomos proceso dalyvių, turinčių tam tikrą negalią, apsaugos garantijos, kurios savo ruožtu turi įtaką ir jų parodymų patikimumo vertinimui.

Neįgaliųjų teisių konvencijoje pabrėžiama, jog asmenys su negalia laikomi turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, jutimo ar intelekto sutrikimų, kurie sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje kartu su kitais asmenimis. Asmuo gali būti tapti pažeidžiamu dėl to, jog dėl savo fizinių ar psichinių savybių negali veiksmingai dalyvauti procese, t. y. negali suvokti teismo proceso pobūdžio, nesuprasti atskirų proceso veiksmų, užduodamų klausimų ar prisipažinimo reikšmės³⁵. Tokio aiškinimo laikosi ir EŽTT: „veiksmingas įtariamojo ar kaltinamojo dalyvavimas baudžiamajame procese suvokiamas kaip gebėjimas ne tik stebėti patį procesą, bet ir suprasti bei sekti jį“³⁶.

34 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-598/2010; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. spalio 24 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-570/2006.

35 Communication from the Commission to the European Parliament, the council, the European Economic and Social committee and the Committee of the Regions Marring progress on the European Union Agenda on Procedural safeguards for Suspects or Accused persons – Strengthening the Foundation of the European Area of Criminal Justice, COM/2013/0820.

36 Case 16757/90, *Stanford v. The United Kingdom*, Eur. Ct. H. R., (1994). Įtariamojo (kaltinamojo) veiksnumą baudžiamajame procese lemia toks psichikos gebėjimas, kuris leidžia suvokti viso proceso bei savo procesinės padėties esmę, pobūdį ir reikšmę bei savarankiškai įgyvendinti procesines teises ir pareigas. Savarankiškai įgyvendinti savo teisę į gynybą įtariamasis (kaltinamasis) gali tik tuomet, kada teisingai suvokia pareikšto įtarimo (kaltinimo) esmę, procesinių teisų turinį, surinktų duomenų svarbą, be pašalinių pagalbos gali pasinaudoti visomis gynybos priemonėmis. Plačiau apie tai Ažubalytė, R. *et al.* Specifinės baudžiamojos proceso rūšys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 315.

Esminiai asmens kalbos, klausos, regėjimo trūkumai (defektai) ar sunki liga ap-sunkina asmens bendravimą ir suvokimą. Šie trūkumai gali lemti veiksmingo da-lyvavimo baudžiamajame procese suvaržymą, pavyzdžiui, asmuo gali suprasti bau-džiamosios bylos nagrinėjimą, tačiau negali veiksmingai jame dalyvauti. Dėl šių su-trikimų gali būti išnykęs asmens sugebėjimas suvokti bylai reikšmingas aplinkybes, atgaminti šias aplinkybes, nustatyti priežasčių ir padarinių ryšius, išdėstyti parody-mus. Šie asmenys gali negebėti stebėti, visiškai suprasti ar aiškiai perduoti svarbią informaciją, pavyzdžiui, aklieji, asmenys, dėl savo fizinio trūkumo turintys kitokią suvokimo sistemą, mąstymo veiklą, kitokių vaizdinių ir sąvokų suvokimo santykį³⁷.

Asmenys, turintys intelekto sutrikimų, aklieji, kurtieji, nebyliai palyginti su fi-ziškai ir psichiškai sveikais asmenimis baudžiamojo proceso metu gali jaustis labiau sužlugdyti, nes jiems reikia daugiau laiko susikaupti, didesnių pastangų prisiminti, analizuoti. Baimė būti nesuprastam skatina kritinio mąstymo silpnėjimą, baimė „ne-įrodyti savo tiesos“ skatina duoti iškreiptus, melagingus parodymus, taip pat gali pa-sireikšti neigimas ar savęs kaltinimas³⁸. Kaip pažymima doktrinoje, emocinis stimu-liavimas sutrikdo normalų asociacijų procesą, mažina mąstymo veiklos efektyvumą³⁹.

Pritartina literatūroje pareikšti nuomonei⁴⁰, jog patys sutrikimai (trūkumai) sa-vaime nelemia negebėjimo duoti parodymus, tačiau būtent dėl jų būtina vertinti, kiek ir kaip asmenų, turinčių fizinių ar psichinių trūkumų, parodymai gali būti gaunami ir naudojami baudžiamajame procese.

Asmenys, kurių parodymų kokybe abejojama dėl jų amžiaus. Įvertinus tai, kad BPK nenustato asmens, duodančio parodymus, amžiaus cenzo, pripažintina, kad į klausimą, nuo kelių metų vaikas ir iki kelių metų suaugusysis laikytini patikimais įrodymų šaltiniais, turi atsakyti teisės taikytojas – teismas.

Europos Komisija yra pažymėjusi: „Vaikai savaime yra laikomi pažeidžiamais – dėl jauno amžiaus, nesibaigusio fizinio ar psichologinio vystymosi ir emocinio nebrandumo“⁴¹. Natūralu, juk būtent amžius ir lemia asmens psichinę ir fiziologi-nę brandą. Kaip pažymima doktrinoje, amžiaus, skiriančio vaiką nuo suaugusiojo, nustatymo būtinumą lemia vaiko ne tik fizinės, bet ir psichologinės brandos stoka,

37 AŽUBALYTĖ, R., *et al.* Specifinės baudžiamojo proceso rūšys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 320–321.

38 ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Svarbesni įrodinėjimo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese klausimai teorijoje ir praktikoje. Iš: Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 444.

39 AŽUBALYTĖ, R., *et al.* Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, *supra* note 37, p. 361.

40 AŽUBALYTĖ, R., *et al.* Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, *supra* note 37; ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Svarbesni įrodinėjimo priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procese klausimai teorijoje ir praktikoje, *supra* note 38.

41 Communication from the Commission to the European Parliament, the council, the European Economic and Social committee and the Committee of the Regions Marring progress on the European Union Agenda on Procedural safeguards for Suspects or Accused persons – Strengthening the Foundation of the European Area of Criminal Justice, COM/2013/0820.

taip pat poreikis apsaugoti nepilnametį nuo žalingo aplinkos poveikio⁴². Vaiko, kaip baudžiamojo proceso dalyvio, pažeidžiamumas yra neginčijamas nei teisės aktuose, nei doktrinoje, nei teismų praktikoje⁴³.

Atsižvelgdami į tai, baudžiamojo proceso dalyviai neretai ginčija, jog būtent dėl jauno amžiaus asmenys galėjo apsirikti dėl veikos ar tam tikrų aplinkybių, o jų parodymų įrodomoji vertė mažesnė, net niekinė. Nurodoma, kad vaikas dėl savo amžiaus ir proceso metu patiriamo streso, kuris sąlygoja sunkesnę „informacijos priėmimą“, gali negebėti perteikti informacijos, kurią jis suvokė ir kuri reikalinga teisingam bylos išnagrinėjimui. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – ir LAT) laikosi pozicijos, jog „*prireikus liudytoju gali būti ir mažamečiai vaikai [...], jeigu jie sugeba suvokti bylai svarbius reiškinius ir duoti apie juos teisingus parodymus*“⁴⁴. Teismų praktikoje pažymima, jog vien asmens jaunas amžius negali būti aplinkybe, lemiančia parodymų nepripažinimą įrodymais: „*vien tai, kad nukentėjusioji yra mažametė, negali būti aplinkybė, dėl kurios tie parodymai nebūtų pripažįstami įrodymais BPK 20 straipsnio prasme*“⁴⁵. Vis tik būtina žinoti, jog vaikai dėl savo brandos gali negebėti suprasti tam tikrų nusikalstamos veikos elementų, nors ir teisingai nupasakoti įvykių eigą, tačiau interpretuoti savaip. Mat iki tam tikro amžiaus vaikai atkreipia dėmesį į bendrus dalykus, neakcentuoja įvykio savitumo⁴⁶. Taip pat vaikai ne visada kalba artikuliuotai, be klaidų, todėl suaugusiajam gali būti keblu suprasti, atsiranda erdvės papildomai interpretacijai. Neprisiminęs tam tikros informacijos, tačiau nenorėdamas to atskleisti, nepilnametis linkęs „papildyti savaip“ parodymus (fantazuoti ar pameluoti), fantazijos grėsmė išskyla ir tuomet, kai vaikas dėl savo amžiaus negeba atskirti realybės nuo fantazijos. Nepilnamečiai dažnai nesuvokia savo procesinių pareigų ir

42 Van Buerene, G The internacional Law on the Rights of children. Dordrecht, 1995, p. 36–39.

43 HILL, T. Victim Impact Statements: A Modified Perspective. *Law & Psychology Review*. Vol. 29, 2005, p. 211–221; YATES, A. Should Young Children Testify in Cases of Sexual Abuse? *American Journal of Psychiatry*. 1987, 144(4), p. 476–480, AŽUBALYTĖ, R., et al. Specifinės baudžiamojo proceso rūšys. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011; QUAS, J. A.; McAULIFF, B. D. Accommodating Child Witnesses in the Criminal Justice System: Implications for Death Penalty Cases. *In: Mental Disorder and Criminal Law. Responsibility, Punishment and Competence* (eds. Schopp, R.F., Wiener, L. R., Bornstein, B.H. et al). New York: Springer, 2009, p. 79–103; VALICKAS, G., et. al. Terapinė jurisprudencija: naujas požiūris į nusikaltimo auką. *Socialinių mokslų studijos*. 2012, 4(4), p. 1645–1663; PAGE, M., PRECEY, G. Child Protection Concerns when Questioning Children. *In: Children's Testimony. A Handbook of Psychological Research and Forensic Practice*. (eds. Westcott, H.L., Graham, M.D., Bull, H.C.). Great Britain: John Wiley & Sons, 2002, p. 37–49; ir kt.

44 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-110/2006.

45 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-421/2013.

46 ČESNIENĖ, I. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai. *Jurisprudencija*. 2003, 41(33), p. 108.

nesugeba jų įvykdyti, todėl siekdami, tarkim, apsaugoti savo reputaciją, gali nutylėti tam tikrus elementus, pavyzdžiui, kurstymą elgtis nusikalstamai⁴⁷.

Asmens senyvas amžius pats savaime taip pat nėra priežastis, dėl kurios asmuo negalėtų tinkamai įgyvendinti pareigos duoti parodymus. Tačiau reikia nepamiršti, jog šie asmenys gali turėti tam tikrų fizinių, psichologinių ar intelektualinių trūkumų, nulemtų būtent senėjimo proceso: atsiranda suvokimo sutrikimų, silpnėja rega, klausos, neretai atsiranda judėjimo sutrikimų bei įgūdžių degradacijos⁴⁸. Žmogui senstant silpsta jėgos, mažėja fizinis ir protinis darbingumas, atsiranda įvairių ligų⁴⁹. Todėl, kaip ir mažamečių atveju, būtina atidžiai įvertinti vyresnio amžiaus asmenų gebėjimą / galėjimą suvokti ir perteikti patikimą informaciją.

Kita grupė liudytojų, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, yra asmenys, kurių parodymu patikimumu gali būti abejojama, atsižvelgiant būtent į jų procesinį statusą bei dėl to turimas papildomas garantijas. Šiai liudytojų, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, grupei priskirtini asmenys, kuriems taikomas anonimiškumas, ir bendrakaltinamieji, įskaitant asmenis, atleistus nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39¹ straipsnį.

Asmenys, kuriems taikomas anonimiškumas. Anonimiškumo reglamentavimui yra skiriamas išskirtinis dėmesys: BPK yra atskiras tam skirtas skirsnis, taigi asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, procesinis statusas reglamentuojamas išsamiau⁵⁰, lyginant su kitais informacijos šaltiniais. Iš baudžiamojo proceso dalyvių tik du gali naudotis šia teise, t. y. nukentėjusysis ir liudytojas. Dėl anksčiau minėto nukentėjusiojo materialaus intereso byloje keliamas klausimas, ar apskritai šis asmuo gali būti priskiriamas prie tų, kuriems taikomas anonimiškumas? Kita vertus, darydami šią prielaidą tarsi preziumuotume asmens norą veikti neteisėtai. Doktrinoje pažymima, jog nukentėjusysis turi moralinio pasitenkinimo siekį, kuris nebūtinai pasiekiamas būtent neteisėtais būdais (pavyzdžiui, meluojant)⁵¹.

Kitas baudžiamojo proceso dalyvis, turintis teisę į anonimiškumą, yra liudytojas. Europos Tarybos rekomendacijose dėl poveikio liudytojams ir teisės į gynybą aiškinamajame memorandume nurodoma, jog liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas: a) gali būti nepatikimas dėl subjektyvių priežasčių, susijusių su asmenine istorija, b) praeityje galėjo turėti su kaltinamuoju byloje neatskleistų santykių, lėmusių išankstinį nusistatymą, c) gali rengti sąmokslą prieš kaltinamąjį⁵².

47 Česnienė, I. Vaikų parodymus lemiantys psichologiniai veiksniai. Jurisprudencija. 2003, 41(33), p. 108.

48 AŽUBALYTĖ, R., *et al.* Specifinės baudžiamojo proceso rūšys, *supra* note 37, p. 325.

49 JURGELĖNAS, A., *et. al.* Pagyvenusių žmonių sergamumas ir sveikatos kokybės poreikis. Sveikatos mokslai. 2010, 7, p. 25–28.

50 GODA, G. Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje. Teisės problemos. 1999 (3), p. 36–39.

51 SCHULZ, J. Beitrage zur nebenklagen. Berlin, 1982, p. 23.

52 Explanatory Memorandum. Recommendation No. R (97) 13 on Intimidation of witnesses and Rights of the defense (Council Of Europe).

Tačiau svarbu nepamiršti, jog anonimiškumas šiems asmenims nėra taikomas savitiksliai, jo taikymas paremtas realios⁵³ grėsmės pavojumi nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, taip pat tarnybos, verslo ar kitiems teisėtiems interesams. Tokios pozicijos laikosi ir teismų praktika: „liudytojams anonimiškumas kaip tik ir suteikiamas tam, kad kaltininkas negalėtų daryti poveikio liudytojui ir nebendrautų su juo akivaizdžiai“⁵⁴. Taigi taip siekiama jiems sudaryti galimybę įgyvendinti savo pareigą – duoti teisingus parodymus. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog anonimiškumas taikomas asmenims, galintiems duoti parodymus, tik apie tam tikrą nusikaltimų grupę, kuri rodo didesnę pavojingumą ir, natūralu, didesnę jį įvykdžiusio asmens pavojingumą. Doktrinoje pažymima, jog anonimiškumo teisės įgyvendinimo tikslas yra užtikrinti saugią liudytojo padėtį procese, kas sudarytų prielaidas šio subjekto parodymų patikimumui ir kas yra būtina sąlyga norit išvengti neteisingo nepagrįsto asmens nuteisimo⁵⁵. Tačiau reikia atkreipti dėmesį ir į kitą anonimiškumo taikymo pusę – kaltinamojo teisės į gynybą suvaržymą. Vienas iš sąžiningo proceso garantų, t. y. teisė į gynybą, asmens duomenų išlaptinimo atveju, t. y. taikant anonimiškumą, ribojama ir tam tikrais atvejais gali būti net pažeista. Asmens duomenų apsaugos įstatyme įtvirtinta, jog asmens duomenys – tai bet kuri informacija, susijusi su fiziniu asmeniu – duomenų subjektu, kurio tapatybė yra žinoma arba gali būti tiesiogiai ar netiesiogiai nustatyta pasinaudojant tokiais duomenimis, kaip asmens kodas, vienas arba keli asmeniui būdingi fizinio, fiziologinio, psichologinio, ekonominio, kultūrinio ar socialinio pobūdžio požymiai⁵⁶. Taigi neturėdamas galimybės nei susipažinti, nei užduoti klausimų, kurie atskleistų šiuos duomenis, kaltinamasis praranda galimybę tam tikra apimtimi patikrinti liudytojo parodymus, atskleisti šių parodymų prieštarumą, neišsamumą ar net asmens šališkumą. Byloje esant anonimiam liudytojui kaltinamasis paprastai praranda galimybę tiesiogiai užduoti klausimus tokiam liudytojui ir taip realizuoti savo poreikį kvestionuoti duotų parodymų patikimumą, tikrumą, formuoti savo gynybinę poziciją⁵⁷.

Bendrakaltinamieji, įskaitant asmenis, atleistus nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39¹ straipsnį. Bendrininkų padėtis iš esmės skiriasi nuo paprastųjų liudytojų, kurie duoda parodymus prisiekę. Bendrininkai neatsako už melagingų parodymų davimą, jie teturi pilietinę priedermę papasakoti visa, kas jiems yra žinoma,

53 Grėsmė turi egzistuoti objektyviai, o ne būti subjektyvi, niekuo neparemta baimė.

54 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-413/2004.

55 JURKA, R. Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. *supra* note 22, p. 173.

56 Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. I-1374.

57 ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Fiziniai ar psichikos trūkumai (sutrikimai): procesinė – teisinė samprata ir reikšmė realizuojant teisę į gynybą. *Iš: Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. p. 265.

jokie jų teiginiai dėl faktinių aplinkybių tikrumo negali sukelti atsakomybės už melagingus parodymus dėl tyčinio netikrų parodymų davimo. Be to, šie asmenys įprastai yra suinteresuoti bylos baigtimi, jų duodami parodymai tiesiogiai gali lemti bylos baigtį. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog bendrininkai, suvokdami jiems gresiančią bausmę bei galimas su tuo susijusias pasekmes, gali būti suinteresuoti perkelti atsakomybę nuo savęs kitam asmeniui, siekti apkalbėti ar atkeršyti. LAT yra atkreipęs dėmesį į tai, kad kai kuriuose EŽTT sprendimuose taip pat pažymima, jog tam, kad būtų laikomasi Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau – Konvencija) 6 straipsnio garantijų šiuo aspektu, bendrakaltinamojo prisipažinimas kaltu turėtų būti pripažįstamas įrodymu tik nustatant prisipažinusio asmens, o ne kito kaltinamojo nusikaltimo padarymo faktą, ir teisėjas turėtų aiškiai nurodyti [priesiekusiesiems], jog toks bendrakaltinamojo prisipažinimas savaime neįrodo, kad kitas kaltinamasis dalyvavo darant nusikaltimą⁵⁸.

Atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės minėtu pagrindu galima ne tik tuomet, kada jis pats kreipiasi ir viską papasakoja apie jam žinomas aplinkybes, bet ir tuomet, kai asmuo prabyla, kada teisėsaugos institucijos jau yra surinkusios asmens kaltumą patvirtinančių duomenų ir galimai tik tuo pagrindu, jog asmuo siekia išvengti gresiančios baudžiamosios atsakomybės. Šiuo atveju valstybė, siekdama konkrečiu atveju svarbesnės vertybės, t. y. kovoti su organizuotu nusikalstamumu, tarsi „perka“ asmens parodymus, mainais už tai suteikdama tam tikras privilegijas. Asmenys „parduodami“ parodymus įsipareigoja duoti teisingus parodymus, tačiau šie įsipareigojimai tėra „moralinio“ pobūdžio⁵⁹. Šie asmenys taip pat gali jausti spaudimą pasakoti tai, kas paranku kaltinimo pusei, priešingu atveju jie rizikuoja netekti privilegijų. Čia iškyla grėsmė ir dėl galimo teisėsaugos pareigūnų atliekamo spaudimo apklausų metu, ypač jei apklausą atlieka ne nesuinteresuotas vykdyti baudžiamąjį persekiojimą pareigūnas, t. y. ne ikiteisminio tyrimo teisėjas. Kita galima grėsmė yra ta, jog gaudami tam tikrą privilegiją mainais už duodamus parodymus, atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės asmenys gali siekti ne tiek padėti, kiek susidoroti su priešinga grupuote⁶⁰. Ir nepaisant to, jog šie asmenys apklausiami pagal bendrąsias liudytojų apklausos taisykles, reikia nepamiršti, jog duodami parodymus apie nusikalstamą veiką jie tikėtina neišvengiamai duos parodymus, tam tikra apimtimi susijusius ir su savo nusikalstamais veiksmais. EŽTT taip pat yra atkreipęs dėmesį į šių asmenų duotų parodymų problematiką, pažymėdamas, jog „parodymų, duotų už imunitetą nuo baudžiamąjo persekiojimo ar kitas privilegijas, panaudojimas gali pakenkti baudžiamąjo proceso prieš kaltinamąjį teisingumui ir sukelti keblų klausimų ta apimtimi, kiek tie parodymai dėl savo pobūdžio yra atviri manipuliacijoms ir

58 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016.

59 GUTAUSKAS, A. Asmenų, susijusių su organizuotomis nusikalstamomis grupuotėmis, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ypatumai. Jurisprudencija. 2004, 60(52), p. 56.

60 *Ibid.*, p. 54.

gali būti duodami siekiant gauti mainais pasiūlytus privalumus arba dėl asmeninio keršto.⁶¹

Taigi aptartų duomenų šaltinių grupių specifika, susijusi su šaltinio asmeninėmis savybėmis ar jo procesiniu statusu, lemia jų skirtumą nuo „idealiųjų“ liudytojų. Dėl šios priežasties jų parodymų vertinimas teismų praktikoje laikomas reikalaujančiu atidesnio (griežtesnio) patikrinimo, įskaitant ir papildomų procesinių procedūrų (garantijų).

3. Procedūros, padedančios sustiprinti parodymų patikimumą

Įvertinus duomenų šaltinio kokybę, kitas etapas vertinant liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymus, susijęs su tam tikrų procedūrų (garantijų), padedančių sustiprinti duomenų patikimumą, įgyvendinimu. LAT yra pažymėjęs, kad vertindamas parodymus teismas turi laikytis Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų taisyklių bei įsitikinti, ar jie yra patikimi, taip pat, kad parodymų patikimumas yra būtina sąlyga, jog asmuo nebūtų neteisingai ar nepagrįstai nuteistas⁶². Baudžiamojo proceso teisingumas vertinamas svarstant šį procesą kaip visumą, atsižvelgiant į gynybos teises, taip pat į visuomenės bei nukentėjusiųjų interesus, kad nusikalstamos veikos kaltininkai būtų tinkamai persekiojami, ir, esant būtinybei, į liudytojų teises⁶³. Esminis teisės į teisingą bylos nagrinėjimą aspektas yra baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme rungtyniškumas ir šalių lygybė tarp kaltinimo ir gynybos⁶⁴.

Kuomet baigiamasis teismo aktas grindžiamas liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymais, o ypatingai tais atvejais, kai tie parodymai yra lemiami arba vieninteliai⁶⁵, neretai iškyla problema, tam tikra prasme, kolizija tarp priešingų procesinių interesų: jog nebūtų pažeista teisė į gynybą, būtų apsaugotas duomenų šaltinis ir jo teikiama informacija būtų patikima, kas yra būtina sąlyga pagrįstam nuteisimui. Nors vienos procedūrų (garantijų) siste-

61 Case 20309/02, Vladislav Antanasov v. Bulgaria, Eur. Ct. H. R., (2009); Case 994/03, Cornelis v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R., (2004).

62 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. birželio 20 d. nutarimas „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą“. Teismų praktika. 2003, Nr. 19.

63 Case 9154/10, Schatschaschwili v. Germany, Eur. Ct. H. R., (2015),

64 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016.

65 Case 46099/06 and 46699/06, Ellis, Simms and Martin v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R., (2012); Case 25088/07, Pesukic v. Switzerland, Eur. Ct. H. R., (2012); Case 50254/07, Papadakis v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, Eur. Ct. H. R., (2013); Case 30265/09, Dončev and Burgov v. former Yugoslav Republic of Macedonia, Eur. Ct. H. R., (2014); Case 26766/05 and 22228/06, Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R., (2011); Case 9154/10, Schatschaschwili v. Germany, Eur. Ct. H. R., (2015).

mos, užtikrinančios tokių parodymų patikimumą, tinkančios visiems aptarties šaliniams, sukūrimas yra neįmanomas, tačiau tikslinga aptarti tam tikras procedūras, įtvirtintas tarptautiniuose, nacionaliniuose teisės aktuose bei teismų praktikoje, kurios padeda sustiprinti liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymų patikimumą, kartu nepažeidžiant kaltinamojo teisės į gynybą.

Kaip vieną iš procedūrų, padedančią stiprinti parodymų patikimumą, galima išskirti **specialias** tokių asmenų **apklausos taisykles** (atsižvelgiant į specifiką taikomos tiek liudytojams, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, dėl asmeninių savybių, tiek liudytojams, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, dėl jų procesinės padėties).

Pirmoji priemonė, kurią galima taikyti bet kokios apklausos metu, tačiau pabrėžiama, kaip specifinė užtikrinant būtent pažeidžiamų liudytojų parodymų patikimumą, yra techninių priemonių naudojimas apklausos metu. BPK 179 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad atliekant tyrimo veiksmus, [...] gali būti fotografuojama, filmuojama, daromas garso ir vaizdo įrašas, BPK 260 straipsnyje reglamentuotas garso ir vaizdo įrašymo priemonių naudojimas teismo nagrinėjimo metu, kitose BPK straipsniuose šios nuostatos detalizuojamos atsižvelgiant į apklausiamojo asmens specifiką.

Visų pirma, pabrėžtina, kad visi liudytojai turi būti apklausti teisme (BPK 242 str.). Tačiau nors asmenų parodymai įrodymais pripažįstami tada, kai jie nepažeidžiant įstatyme nustatytos tvarkos yra duoti pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo posėdyje arba ikiteisminio tyrimo teisėjui, byloje esantiems duomenims patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo metu pareigūnui ar prokurorui duoti parodymai, taip pat perklausomi ir peržiūrėti tokių apklausų garso ir vaizdo įrašai. Nors šie parodymai savarankiškos įrodomosios reikšmės neturi, tačiau jie gali būti reikšmingi tikrinant ir įvertinant kitus byloje teismo ištirtus duomenis⁶⁶. Taip teismui sudaroma galimybė vertinti, ar asmuo davė parodymus be neleistinos įtakos, o kaltinamajam – galimybė ginčyti parodymų patikimumą.

Apklausiant nepilnamečių yra rekomenduojamas vaizdo ir garso įrašų darymas, o esant nepilnamečių interesų grėsmei vaizdo ir garso įrašų darymas net ir privalomu, pavyzdžiui, BPK 186 straipsnio 4 dalis, BPK 280 straipsnis 3 dalis. Vaikų apklausos filmavimo būtinumas pabrėžiamas EŽTT praktikoje pažymint, jog „nors nacionaliniai teismai kruopščiai išnagrinėjo vaikų parodymus ir suteikė pareiškėjui galimybę juos ginčyti, vargu ar tai gali pakeisti tiesioginį parodymus duodančio liudytojo stebėjimą.“⁶⁷ Vaikų parodymų fiksavimas rekomenduotinas, kai apklausiami mažamečiai, taip pat seksualinių ar smurtinių nusikaltimų aukos (liudytojai), ir kitais atvejais, kai informacija yra perduodama ne tik verbaliniu būdu: pavyzdžiui, nau-

66 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015.

67 Case 54789/00, Bocos-Cuesto v. the Netherlands, Eur. Ct. H. R., (2005).

dojant anatomines lėles, piešiant, taip pat siekiant užfiksuoti kūno kalbą⁶⁸. Svarbu pažymėti tai, kad šiuo atveju techninių priemonių naudojimas ne tik padeda išvengti pakartotinio apklausimo (mažina apklausų skaičių), bet, kaip ir anonimiškumo taikymo atveju, sudaro prielaidas apsaugoti vaiką nuo žalingo baudžiamąjo poveikio, išvengiant tiesioginio kontakto su kaltininku⁶⁹, taip pat padidina teismų patikėjimą apklausomis, atliktomis ikiteisminio tyrimo metu, bei padeda išvengti „interpretacinio iškraipymo“⁷⁰. Ši priemonė gali padėti įgyvendinti ir kitą vaikų parodymų patikimumui bei saugumui skirtą garantiją: apklausų skaičiaus ribojimą. Tai yra vienas iš nepilnamečių apklausos specifiškumo požymių: BPK yra numatytas rekomenduojamas apklausų skaičius, t. y. ne daugiau kaip vieną kartą (BPK 186 str. 2 d.).

Bendravikdytojai ir asmenys, atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39¹ straipsnį, apklausiami pagal bendrąsias liudytojų apklausos taisykles. Vienintelė išimtis ta, jog apklausiant bendravikdytoją dėl tos pačios veikos, už kurią jis nuteistas ar teisiamas, šis asmuo neprisiekia. Taigi apklausiant šiuos asmenis ikiteisminio tyrimo metu taip pat rekomenduotina taikyti garso ir vaizdo įrašymo techniką. Ši rekomendacija išplaukia iš teismų praktikos analizės, atsižvelgiant į tai, jog pasitaiko atvejų, kuomet bylai pasiekus teisminį nagrinėjimą, bendrakaltinamojo ar asmens, atleisto nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 39¹ straipsnį, buvimo vieta tampa nebežinoma arba asmuo nusprendžia pasinaudoti savo teise neduoti parodymų (tylėti). Tuomet nebelieka galimybių šį asmenį „gyvai“ apklausti, belieka jo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu, perskaityti teisme.

Asmenų, kuriems vykdomas priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas, apklausa atskirai nėra aprašyta ir tai doktrinoje vertinama kaip teisinio reguliavimo spraga⁷¹. Tačiau Europos Komisijos 2013 m. lapkričio 27 d. rekomendacijų dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiems ar kaltinamiems baudžiamosiose bylose, 14 punkte yra pažymėta, kad pažeidžiami asmenys ne visada gali suprasti policijos užduodamus klausimus, todėl siekiant išvengti apklausos nugincijimo, turėtų būti daromas apklausos garso ir vaizdo įrašas⁷². Ši nuostata taikytina

68 AŽUBALYTĖ, R.; ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Credibility of testimonies of vulnerable participants in a legal process: the Lithuanian case. 10 gadi Eiropas Savienībā – sasniegumi, problēmas un nākotnes ieceres: XV starptautiskā zinātniskā konference: Biznesa augstskolas Turība konferenču rakstu krājums = 10 Years in the European Union – achievements, problems and expectations: XV international scientific conference: proceedings of the conference of Turība University: Rīga 2014. gada 29. maijs. Rīga: Biznesa augstskolas Turība, 2014. p. 34–51.

69 MURAUŠKIENĖ, D. Teismų praktikos vertinant baudžiamajame procese liudijusių vaikų parodymus aktualijos. *Jurisprudencija*, 2015, 22 (2), p. 386.

70 BELEVIČIUS, L. Techninių priemonių panaudojimas baudžiamąjo proceso veiksmams fiksuoti. *Jurisprudencija*, 2004, 59(51), p. 82–84.

71 ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Kai kurie priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo aspektai. *Jurisprudencija*, 10(88), p. 79–85.

72 European Commission Recommendation, 27 November 2013, (2013/C 378/02), [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-11-15]. <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013H1224\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013H1224(02))>.

apklausiant asmenis ne vien su psichiniais, bet ir su fiziniais trūkumais bei vyresnio amžiaus asmenis.

Kita priemonė, taikytina tiek liudytojų saugumui, tiek jų parodymų patikimumui užtikrinti, yra akustinių ir vizualinių kliūčių sudarymas.

Anonimiškumo taikymo atveju pažymėtina, kad Europos Tarybos Ministrų komiteto 1997 m. rugsėjo 10 d. rekomendacijoje Nr. (97) 13 valstybėms narėms dėl poveikio liudytojams ir teisės į gynybą atkreiptas dėmesys į tai, kad, gerbiant teisę į gynybą, liudytojai turi turėti galimybę liudyti taikant kitus metodus, leidžiančius išvengti bet kokios poveikio rizikos, atsiradusios dėl tiesioginio ryšio su kaltinamuoju⁷³. Todėl BPK 203 straipsnyje ir BPK 282 straipsnyje numatyta, jog liudytojas ar nukentėjęsysis, kuriam taikomas anonimiškumas, ikiteisminio tyrimo metu arba neviešame teismo posėdyje apklausiamas sudarius akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias kitiems proceso dalyviams nustatyti apklausiamo asmens tapatybę. O tuo atveju, kai dėl galimos grėsmės nusprendžiama leisti liudytojui dalyvauti teismo posėdyje, kaltinamasis gali prašyti, kad liudytojas būtų apklausiamas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis sudarius akustines ir vizualines kliūtis.

Ši priemonė taip pat rekomenduojama apklausiant vaikus⁷⁴.

Dar vienas apklausos procedūros aspektas susijęs su subjektu, atliekančiu apklausą arba padedančiu ją atlikti. EŽTT laikosi pozicijos, jog apklausa atliekama pas ikiteisminio tyrimo teisėją, stiprina parodymų patikimumą, padeda išvengti papildomų abejonių dėl asmeniui daryto poveikio, nes ikiteisminio tyrimo pareigūnas gali būti laikomas šališku bei tam tikrais atvejais turinčiu didesnius diskrecinius įgaliojimus⁷⁵. Taip pat svarbu nepamiršti, jog būtent ikiteisminio tyrimo teisėjas yra laikomas asmens teisių garantu ikiteisminiame tyrime. LAT laikosi pozicijos, kad „galimybių apklausti liudytoją pas ikiteisminio tyrimo teisėją įtvirtinimas BPK nukreiptas parodymų patikimumui užtikrinti, taigi apsaugo įtariamąjį ir kaltinamąjį nuo galimų teisės saugos pareigūnų piktnaudžiavimų ikiteisminio tyrimo metu. Todėl faktas, kad liudytojas buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo sustiprina, bet ne sumažina duotų parodymų patikimumą.“⁷⁶

73 Council of Europe Committee of Ministers. Concerning intimidation of witnesses and the rights of the defense. Recommendation No. R (97) 13 of 10 September, 1997.

74 Plačiau apie tai MURAUŠKIENĖ, D. Nepilnamečio nukentėjusiojo apklausos reglamentavimo modeliai. LCC Liberal Atrs Studies, Volume 6: Whose justice? Global Perspective in Dialogue. Klaipėda, 2013: LCC Internacional University, p. 79–90; MURAUŠKIENĖ, D. Nepilnamečio nukentėjusiojo teisė į teisingą baudžiamąjį procesą. *Iš: Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai*. Vilnius, 2014.

75 Case 15487/08, *Przydział v. Poland*, Eur. Ct. H. R., (2016); Case 23610/03, *Melnikov v. Russia*, Eur. Ct. H. R., (2010); Case 21427/93 and 21363/93, *Van Mechelen and others v. The Netherlands*, Eur. Ct. H. R., (1997).

76 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009.

Kitas baudžiamojo proceso dalyvis, kurio dalyvavimo pagalba stiprinamas duomenų patikimumas – ekspertas / specialistas / psichologas. Pasitelkus asmenis, turinčius specialių žinių, siekiama ne vien padėti teisėsaugos pareigūnams ir teismui tinkamai apklausti asmenis, kurie dėl asmeninių savybių gali būti pažeidžiami⁷⁷, tačiau ir įvertinti asmens intelektualines, psichologines ir valines savybes, nuo kurių priklauso gebėjimas suvokti ir perteikti informaciją, tam tikrais atvejais ir asmens galėjimą būti informacijos šaltiniu⁷⁸. Jie atlieka įvairius vertinimus pagal numatytas metodikas, taip pat sudaro palankias sąlygas apklausai, užmezga kontaktą su asmeniu, atlieka kitus svarbius parengiamuosius darbus, kurie leidžia tikėtis geresnio rezultato.⁷⁹

Labai svarbi procesinė garantija, padedanti stiprinti parodymų patikimumą, tai gynybos **teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams** (taikoma tiek liudytojams, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, dėl asmeninių savybių, tiek liudytojams, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, dėl jų procesinės padėties). EŽTT pažymi, jog būtent galimybė ginčyti (angl. *confront*) liudytojo parodymus yra būtina sąžiningo proceso sąlyga.⁸⁰ Pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką prieš nuteisiant kaltinamąjį, visi jį kaltinantys įrodymai paprastai turi būti jam dalyvaujant pateikti viešame teismo posėdyje, siekiant užtikrinti rungtynišką bylos svarstymą.⁸¹ Šio principo išimtis yra galimos, tačiau jos turi nepažeisti gynybos teisių, kurios paprastai reikalauja, kad kaltinamajam būtų suteikta pakankama ir tinkama (adekvati) galimybė ginčyti prieš jį liudijančio liudytojo parodymus bei pateikti liudytojui klausimų arba tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėlesnėje proceso stadijoje.⁸² Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtinta kaltinamojo teisė pačiam apklausti kaltinimo liudytojus ar turėti galimybę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir kad gynybos liudytojai būtų iškviešti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams⁸³.

77 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-131/2014 m.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-421/2013 m.; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-205/2013 m. ir kt.

78 AŽUBALYTĖ, R.; ZAJANČKAUSKIENĖ, J. Credibility of testimonies of vulnerable participants in a legal process: the Lithuanian case. *supra* note 68, p. 34–51.

79 AŽUBALYTĖ, R. Nepilnamečio apklausa baudžiamajame procese. Iš: Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011. p. 177.

80 Case 3584/02, Tarău v. Romania, Eur. Ct. H. R., (2009); Case 10075/02, Graviano v. Italy, Eur. Ct. H. R., (2005).

81 HARRIS, O'BOYLE, and WARBRICK Law of the European Convention on Human Rights. Third Edition. Oxford, 2014, p.483–489.

82 Case 26766/05 and 22228/06, Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom, Eur. Ct. H. R., (2011).

83 Case 9154/10, Schatschaschwili v. Germany, Eur. Ct. H. R., (2015).

Kaip jau buvo minėta, liudytojai turi turėti galimybę liudyti taikant kitus metodus, leidžiančius išvengti bet kokios poveikio rizikos, atsiradusios dėl tiesioginio ryšio su kaltinamuoju, todėl gynyba turi turėti galimybę ginčyti poreikį įslaptinti liudytojo duomenis, jo patikimumą ir jo parodymų kilmę⁸⁴. Nepilnamečių asmenų atžvilgiu, EŽTT ne vienoje byloje konstatavo, jog nesuteikus kaltinamajam galimybės apklausti vaiko (siekiant išvengti vaiko baimės duoti parodymus kaltinamojo aki-vaizdoje), nėra pažeidžiama jo teisė į teisingą teisimą, jeigu yra „pakankama ir tinkama (adekvati) galimybė ginčyti prieš jį liudijančio liudytojo parodymus bei pateikti liudytojui klausimų arba tuo metu, kai jis duoda parodymus, arba vėliau procese.“⁸⁵ Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad apklausa nėra tapatinama su faktiniu asmens buvimu apklausos metu, taip pat Konvencija neužkerta kelio įtariamojo / kaltinamojo tapatinimui su jo gynėju⁸⁶. Siekiant išlaikyti balansą tarp dviejų vertybių – asmens, duodančio parodymus, apsaugos ir kaltinamojo teisės į gynybą, BPK taip pat turime įtvirtintas tam tikras garantijas, pavyzdžiui, galimybę per teisėją pateikti klausimus, kuriuos gynyba nori užduoti liudytojui (BPK 280 str., BPK 282 str.).

Ir pagaliau, kol kas ne visiškai aiškaus turinio, tačiau labai svarbi EŽTT jurisprudencijoje pradėta formuoti priemonė (garantija) – tai **papildomų procesinių garantijų buvimas, leidžiantis grįsti** asmenų parodymais, kurie yra lemiami ar vieninteliai, **teismo baigiamąjį aktą, taip pat ir apkaltinamąjį nuosprendį**.

BPK 20 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta teismo teisė ir pareiga vertinti įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, kuris susiformuoja jam pačiam kruopščiai išnagrinėjus ir atskirai patikrinus iš kiekvieno šaltinio gaunamą informaciją⁸⁷. Teismo negebėjimas tinkamai iširti duomenų šaltinio duodamų parodymų EŽTT praktikoje gali būti vertintinas kaip Konvencijos 6 straipsnio pažeidimas⁸⁸.

BPK įtvirtinti imperatyvūs reikalavimai teismo baigiamojo akto motyvavimui ir jo pagrindimui: BPK 301 straipsnio 1 dalis įpareigoja teismo nuosprendį grįsti tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamejame posėdyje, BPK 301 straipsnio 2 dalis draudžia apkaltinamąjį nuosprendį pagrįsti vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Pažymėtina, kad pastaroji nuostata BPK buvo įtvirtinta atsižvelgiant į tuometę EŽTT praktiką, kategoriškai draudžiančią nuosprendį grįsti išimtinai anoniminių liudytojų parodymais, kai gynyba negalėjo jiems užduoti klausimų (pavyzdžiui, bylos: *Birutis prieš Lietuvą*, *Janutėnas prieš Lie-*

84 Council of Europe Committee of Ministers. *supra* note 73.

85 Case 26171/07, *Hümmer v. Germany*, Eur. Ct. H. R., (2012); Case 43870/04, *Luca v. Italy*, Eur. Ct. H. R., (2013); Case 47023/99, *Solakov v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, Eur. Ct. H. R., (2002).

86 Case 9783/82, *Kamasinski v. Austria*, Eur. Ct. H. R., (1989).

87 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-2-699/2016.

88 Case 66802/01, *Dorokhov v. Russia*, Eur. Ct. H. R., (2008); Case 23284/04, *Boris Popov v. Russia*, Eur. Ct. H. R., (2011); Case 10857/84, *Bricmont v. Belgium*, Eur. Ct. H. R., (1989).

tuva⁸⁹). Tačiau EŽTT palaipsniui formuoja ne tokią griežtą praktiką, nurodydamas, į ką turi būti kreipiamas dėmesys grindžiant liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymais teismo sprendimą, taip keldamas abejones dėl poreikio (tikslingumo) turėti BPK 301 str. 2 d. įtvirtintą imperatyvą (pavyzdžiui, bylos: Al-Khawaja and Tahery prieš Jungtinę Karalystę, Schatschaschwili prieš Vokietiją⁹⁰).

Taigi, susijusioje EŽTT praktikoje pažymima, jog labai svarbu įvertinti, kokią reikšmę („svorį“⁹¹) liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, duomenys turi įrodinėjimo procese: ar asmens parodymai yra lemiami (tam tikrais atvejais vieninteliai) apkaltinamajam nuosprendžiui priimti. EŽTT įrodymus apibūdina kaip lemiamus, remdamasis šios sąvokos siaurąja prasme, t. y. kaip tokios reikšmės ar svarbos įrodymą, kuris gali nulemti bylos baigtį. Tuo atveju, kai liudytojo parodymus patvirtina kiti įrodymai, vertinimas, ar tokie parodymai yra lemiami, priklauso nuo juos patvirtinančių įrodymų įrodomosios reikšmės; kuo svaresni patvirtinantys įrodymai, tuo mažiau tikėtina, kad teismo procese nedalyvaujančio liudytojo parodymai bus traktuojami kaip lemiami.⁹¹ Kuomet apkaltinamasis nuosprendis grindžiamas lemiama apimtimi liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymais, teismas turi pareigą kruopščiai patikrinti procesą. Jis turi išanalizuoti, ar buvo pakankamai tokius nepatogumus kompensuojančių veiksmy, pavyzdžiui, ar kaltinamasis turėjo galimybę dalyvauti akistatoje, stebėti apklausą ar matyti jos vaizdo įrašą, ar turėjo galimybę ginčyti anonimiškumo taikymo pagrįstumą, ar galimybę pasikviesti liudytoją, paneigiantį kaltinimo poziciją ir t. t.⁹²

Taip pat vertinant proceso teisingumą teismas turi atsižvelgti į liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymus patvirtinančių įrodymų buvimą: ar yra kitų tiesioginių įrodymų, ar liudytojo, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymus te pagrindžia netiesioginiai įrodymai. Teismų praktikoje vienareikšmiškai pažymima, jog tai, kad teismas vertina įrodymus nepakankamai atsižvelgdamas į jų tarpusavio ryšį, yra priežastis, kliudanti jam išsamiai išnagrinėti bylą bei priimti teisingą sprendimą⁹³. Todėl vertinimas negali būti fragmentiškas ar juolab selektyvus.

89 Case 47698/99, *Birutis and Other v. Lithuania*, Eur. Ct. H. R., (2002); Case 47698/99 and 48115/99, *Birutis, Byla and Janutenas v. Lithuania*, Eur. Ct. H. R., (2000).

90 Case 26766/05 and 22228/06, *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, Eur. Ct. H. R., (2011); Case 9154/10, *Schatschaschwili v. Germany*, Eur. Ct. H. R., (2015).

91 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-276-976/2015; Case 26766/05 and 22228/06, *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, Eur. Ct. H. R., (2011).

92 Case 43149/98, *Kok v. the Netherlands*, Eur. Ct. H. R., (2000); Case 73047/01, *Haas v. Germany*, Eur. Ct. H. R., (2005); Case 51355/10, *Topić v. Croatia*, Eur. Ct. H. R., (2013); Case 77018/01, *Polyakov v. Russia*, Eur. Ct. H. R., (2009).

93 Case 26766/05 and 22228/06, *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom*, Eur. Ct. H. R., (2011).

EŽTT tai pat yra pažymėjęs, kad liudytojo parodymų tikrumo vertinimas yra sudėtingas uždavinys, kuris paprastai negali būti įvykdomas tik perskaičius užrašytus parodymus⁹⁴. Iš kitos pusės, vien gynybos neapklausto liudytojo parodymais grindžiamas baigiamasis aktas savaime nesukelia Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo. Svarbu, jog nuosprendžių grindimas liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) vertinimo, parodymais lemiama apimtimi būtų kraštutinė priemonė, o ne taisyklė.

Taigi, bendriausia prasme siekiant užtikrinti baudžiamojo proceso, kuriame naudojami tokie parodymai, teisingumą, iš esmės tampa svarbu tai, kad tiek bylų nagrinėjantys teismai, tiek gynyba turėtų tinkamas galimybes juos tirti ir vertinti jų patikimumą atsižvelgiant į anksčiau nurodytus pavojus⁹⁵.

Išvados:

1. Laisvas įrodymų vertinimo principas, kuriuo remiasi įstatymų leidėjas, lemia tai, kad Baudžiamojo proceso normos nenustato konkrečių taisyklių, kaip turėtų būti vertinamas atskirų proceso dalyvių parodymų patikimumas. Tačiau teismai, atsižvelgdami į liudytojų asmenines savybes ir (ar) jų procesinę padėtį, ilgainiui išskyrė tam tikras liudytojų grupes, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo.
2. Remiantis teismų praktika gali būti išskiriamos tokios liudytojų, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, grupės:
  - 2.1. Liudytojai, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo dėl jų asmeninių savybių.
  - 2.2. Liudytojai, kurių patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo dėl jų procesinio statuso.
3. Liudytojų, kurių parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, vertinimas neatsiejamas nuo papildomų procedūrų ir procesinių garantijų, kurių pagalba gaunami ne tik patikimesni parodymai, bet ir sudaromos galimybės gynybai tinkamai įgyvendinti savo procesines funkcijas, taip užtikrinant teisę į sąžiningą procesą:
  - 3.1. Liudytojų saugumą ir duomenų patikimumą užtikrina tokios priemonės, kaip techninių priemonių naudojimas, akustinių ir (ar) vizualinių kliūčių sudarymas ar tam tikrų baudžiamojo proceso subjektų (konkrečiu atveju – ikiteisminio tyrimo teisėjo, eksperto, specialisto ir psichologo) dalyvavimas apklausų metu.

94 Case 8999/07, Dan v. Moldova, Eur. Ct. H. R., (2011).

95 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-2-699/2016.

- 3.2. Gynybos teisės įgyvendinamos suteikiant galimybę pačiam kaltinamajam apklausti kaltinimo liudytojus (taip pat turėti galimybę, kad gynybos liudytojai būtų iškviešti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis kaip kaltinimo liudytojai.).
- 3.3. Teismui nusprendus remtis liudytojo, kurio parodymų patikimumas reikalauja atidesnio (griežtesnio) įvertinimo, parodymais ir nesant galimybės pačiam kaltinamajam apklausti kaltinimo liudytojus, taip pat galimybės, kad gynybos liudytojai būtų iškviešti ir apklausti tokiomis pat sąlygomis kaip kaltinimo liudytojai, gynybos teisės turi būti kompensuojamos teismo pareiga kruopščiau tikrinti procesą, atidžiau grentinti šių liudytojų parodymus su kitais įrodymais ir sudarant galimybę turėti kitus kilusius nepatogumus kompensuojančius veiksmus.

ISSUES REGARDING THE RELIABILITY OF PEOPLE'S TESTIMONIES

Rasa Žibaitė – Neliubšienė
Mykolas Romeris University, Lithuania.

Summary. *This work analyses additional criteria for evaluating the reliability of the testimony of certain groups of witnesses that are not directly specified in the Criminal Procedure Code, but are formed in court practice. Case law distinguishes groups of witnesses whose reliability of testimony requires more intense (tougher) evaluation: firstly, witnesses whose reliability requires more intense (tougher) evaluation due to their personal qualities; and secondly, witnesses whose reliability requires more intense (tougher) evaluation due to their procedural status. Evaluation of the testimony of these witnesses is inseparable from additional procedures (such as the use of technical means, creating acoustic and/or visual barriers, and other factors) through which a more reliable testimony is obtained. Not least in importance is ensuring proper opportunities for the defence to carry out their procedural functions and to achieve that the judgement justification with the testimony of witnesses, testimony reliability of which requires more intense (tougher) evaluation, on the decisive extent would be last resort, not the rule, would be created.*

Key words: *witness, reliability of evidence, evaluation of testimony, procedural guarantees, judgement justification.*

Rasa Žibaitė-Neliubšienė. Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, įrodinėjimas baudžiamajame procese.

Rasa Žibaitė – Neliubšienė. Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Procedure, Lector. Research interests: criminal procedure, evidence in criminal proceedings.